Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening

2003 - 2004

Marine uniformer
(tegnet efter samtidige kilder, Aa. Wulff)
Commandeur 1848, Quartermand 1849, Menig 1840

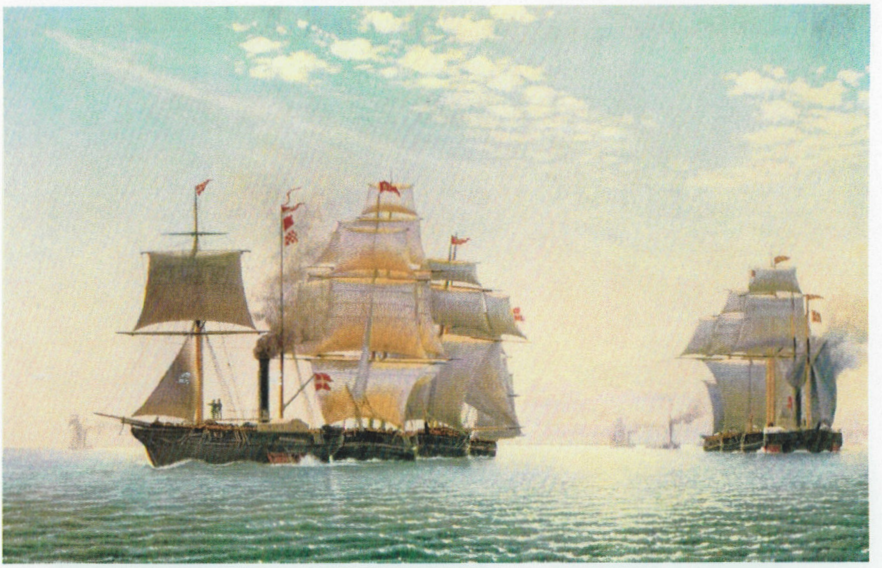

"Transportflåden i Svendborgsund" - Carl Dahl, 1848

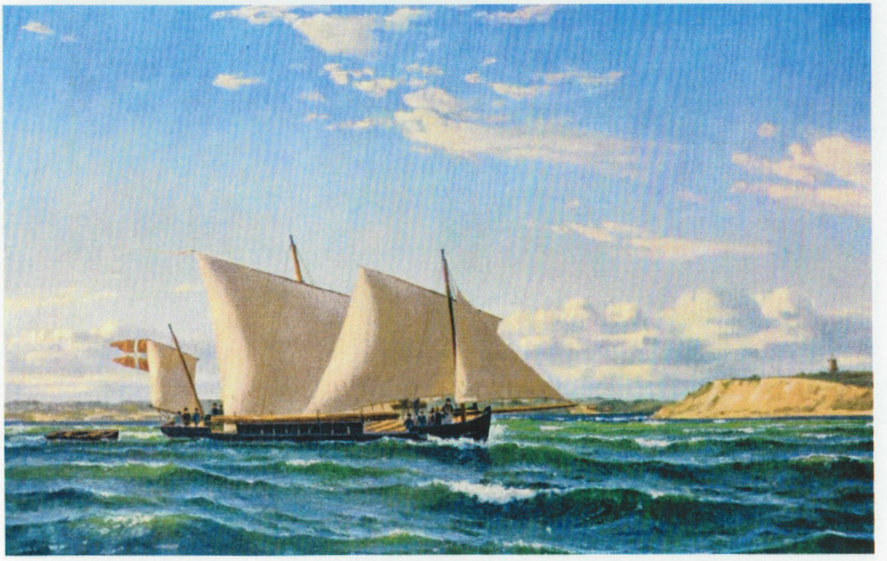

"En kanonbåd ved Alssund" - Emanuel Larsen

(Danske Marinemalere)

Foreningen har nu passeret sin 2-årsdag, og dette hefte er vor hilsen og tak til alle, som gennem deres medlemskab har støttet Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening.

En særlig tak til følgende, som har givet eller udlånt billeder, postkort, dokumenter, kort, breve, bøger og udklip, eller på anden vis bidraget med oplysninger om Aarøsunds historie:

Jørgen N. Bork	Dorthe Løgstrup, Thurø
Anna Sophie Christensen	Kamma Løhmann, Haderslev
Peter Hansen	Birgit Nielsen
Irma Johansen	Grethe Petersen
Købmand Jønsson, Hajstrup	Sv. Arne Sørensen, Aarø

Vinteren igennem har foreningen haft fast mødeaften onsdage i lige uger. Imidlertid har det knebet med tiden til at registrere de indkomne materialer, men nu er der gang i det, og det skyldes alene Kirsten Nielsen, Færgevej 65N, som yder en kæmpestor og i høj grad påskønnet indsats - Kirsten, du er vor redningskvinde!

Til havnefesten sidste år arrangerede vi en lille telt-udstilling om lillebanen & badehotellet, der begge blev bygget for 100 år siden. I vinterens løb har vi kunnet byde på forskellige arrangementer: gensyn med TV-serien "Hvis du kommer til Aarøsund" og et par spændende foredrag: Peter 'Korn' Hansen fortalte om Dannevirkeskolen, og Johs. Damkjær, Øsby, om Lupe-skibene; en stor tak!

Her i sommertiden kører vi på lidt lavt blus, men vil minde om, at I er meget velkomne til at se indenfor på vore mødeaftener; vi har ikke faste åbningstider, men holder åbent efter aftale.

Desværre har vi mistet Torkild Jørgensen, som vi alle står i stor gæld til for hans aldrig svigtende interesse for Aarøsund.

Pr. 6.3.04 består bestyrelsen af nedennævnte:
Margit Christoffersen, Ved Færgegården 2A, 7458 4581
Jørgen Nielsen, Færgevej 65N, 7458 5739
Jonna L. Christensen, Færgevej 81, 7458 5400
Johannes Olsen, Færgevej 36, 7458 4133
Anders Sanderbo, Aarøsund Havn 9, 7458 4774
Torben Nørgård, Sydhavnsvej 11, 1.th., Haderslev, 7353 2024
Suppleant Peter Hansen, Færgevej 22, 7458 4375

Aarøsund 1848

Blade af det gamle færgesteds historie.

Af Frovin Jørgensen

(Sønderjyske Årbøger 1937)

Fra Arilds tid har overfartsstedet mellem Sønderjylland og Fyn været ved Aarøsund.

Dets ældste historie skjuler sig i fortidens mørke, og først i slutningen af det 13. årh. finder vi de første pålidelige efterretninger om dets eksistens.

Som det naturlige opholds- og bedested hører færgestedet sikkert til landsdelens ældste kroer. Her måtte man ofte i dage vente på magsvejr, og her kunne det efter en streng overfart i datidens ufuldkomne skibe være nødvendigt at få lidt varme i kroppen og mad og natlogi, hvis det var for sent at komme videre samme dag.

Og ikke alene har Aarøsund været et af landsdelens ældste bedesteder, det har været en af rigets vigtigste indgange, den af hoveddørene, de fleste, der skulle til eller fra udlandet, benyttede. Her er kongerne kommet på deres rejser. I krigstid er hærene kommet samme vej. Her har i flere hundrede år hovedpostruten til udlandet gået. Her er derfor kommet mange rejsende, og livet har rørt sig, efter den tids skik sikkert ofte noget voldsomt.

Marts måned 1848 bragte forøget trafik ved det gamle færgested. Mange embedsmænd i hertugdømmerne fandt det ikke rådeligt at forblive der længere og søgte til kongeriget. Hans Krüger fortæller således, at da han kom til Aarøsund på rejse til København efter mødet i Rendsborg, var der fuldt af flygtninge, både militære og civile.

Kort efter blev færgeforbindelsen indskrænket. I *Dannevirke* for 4. april 1848 læses følgende:

Så længe posten føres over Kolding og Middelfart afgår daglig en bøt mellem Assens og Aarøsund: hver morgen fra Assens kl. 7, samme dags eftermiddag kl. 2 fra Aarøsund.

Aarøsund, den 3. april 1848. *C. H. Bruun*

Senere besatte fjenden landsdelen, og trafikken standsede helt. Nu lå der et vagtskib ud for Aarøsund og et ud for Haderslev fjord.

Vel kom nu og da nogen i land eller blev sat over til Aarø eller Assens, men det skete om natten. Man frygtede gæstgiver Frederici i færgekroen, han var slesvig-holstener og mistænkt for at spionere for fjenden. De fleste flygtninge blev derfor sejlet over fra Haderslev fjord. Kun engang imellem kom toldbåden og lagde til; men den sejlede hurtigt bort igen.

Den for sit slesvig-holstenske sindelag bekendte kammerherre v. Krogh blev den 5. maj fanget i Stenderup Skov sammen med skovrider Schrader af nogle danske soldater og bortført til Fyn. De gæve slesvig-holstenere omkring Haderslev blev nu bange for, at det samme ved lejlighed skulle overgå dem. De henvendte sig i deres nød til general Wrangel, da han en dag drog igennem Haderslev på vej fra Sundeved, om han ikke ville lægge en vagt ud til kysten, der var ubeskyttet. Netop i disse dage passerede de tyske friskarer igennem byen for sydgående. Nogle af dem fik ordre til at besætte kysten. Et kompagni under kaptajn Aldosser besatte Aarøsund.

For at gøre det billede, der nu skal oprulles, så tydeligt som muligt, er det nødvendigt ganske kort at fortælle lidt om disse tyske friskarer.

Da oprøret brød ud i hertugdømmerne, strømmede folk fra alle kanter af Tyskland til og ville deltage i 'frihedskampen'.

Disse frivillige blev til en begyndelse modtaget med åbne arme af den provisoriske regering som idealister, der gerne ville ofre kræfter og liv for det fælles fædreland. Man så ikke på, hvad det var for folk, man fik. De var nemlig, fraregnet en meget lille procent, noget ganske andet end idealister. De fleste af dem havde på en eller anden måde gjort sig umulige i deres hjemegne og skulle nu, frivillig eller tvungen, prøve lykken et andet sted.

De mødte blev inddelt i 4 korps og sendt i felten sammen med den øvrige hær, men det viste sig, at samarbejdet i det hele var vanskeligt og med preusserne umuligt. Hvor friskarerne kom hen, begik de uordener af forskellig art og interesserede sig mere for plyndringer o. l. end for at slås. Befolkningen klagede over dem, og da det blev særlig slemt i Vejle Amt, blev de beordret syd på, forhadt og foragtet.

Det var sådanne folk, der nu skulle bevogte kysten, og det var måske de allerværste, der kom til Aarøsund.

Kaptajn Aldosser havde oprindelig hørt til det Rantzowske Frikorps, men som den eventyrer han var, kunne han ikke indordne sig og brød ud med sin afdeling for at operere selvstændigt. Her havde han fået en opgave, der lige passede ham.

Da han havde fået ordren, foretog han en hemmelig recognoscering til Aarøsund, så det danske vagtskib "Neptun", oprindelig den danske konges lystkutter, der lå ud for færgestedet, og fattede straks den temmelig fantastiske plan at erobre skibet; men først skulle der skaffes både og søkyndig assistence. Det første var ikke så let, da danskerne havde fjernet alle bådene fra kysten og lagt dem om bag Aarø. Den søkyndige assistance fik han i løbet af nogle dage fra Flensborg i kaptajn Hulbe fra Maasholm i Angel og 20 matroser.

Den 17. maj om natten kørte fortroppen 9 mand, deriblandt et par matroser, til Aarøsund. Ordren lød på, at de usete af befolkningen skulle holde øje med skibets bevægelser.

De 9 blev venligt modtaget af gæstgiver Frederici, og snart sad alle krigerne om en dampende bolle punch.

Da dagen gryede, var alle på deres post ved gæstgiverens vinduer. Af værten var de sat godt ind i situationen. Han havde fortalt, at hver morgen kom en lille toldbåd fra Assens, som efter at have konfereret med vagtskibet lagde til i den lille havn, hvis der ikke opdagedes noget mistænkeligt. Rygtet sagde, at Laurids Skau ad denne vej holdt forbindelse med de dansksindede i omegnen. Ja, han var endog selv kommet i land her.

Et råb fra udkigsmanden fik dem til at se ud – og se: Kutteren havde hejst orlogsflaget, og hen imod den fløj som en måge et lille hvidt sejl.

"Toldbåden! Gør jer færdig!" råbte føreren.

Ved råbet: "Fremad!" skulle de styrte ud.

Med dæmpet stemme gav udkigsmanden beretning om bådens bevægelser.

"Nu lægger den til ved kutteren – en mand stiger ned – den støder fra – den fjerner sig! Pas på, nu lægger den til! Men hvad er det? Den ligger stille, ligesom den betænker sig – nu vender den om og iler bort! Båden må være bleven advaret!"

Og således forholdt det sig. Udkigsmanden opdagede, at fra fyrtårnet flagrede et tørklæde, som få sekunder efter forsvandt. I samme øjeblik væltede en tyk, hvid røg ud fra kutterens side,

og en kugle dansede hen over vandet. Toldbåden lod også sit eneste stykke skyts høre og ilede bort.

Tilbage stod nu friskarerne, slukørede og ærgerlige. Toldbåden havde sikkert haft meddelelse med. Måske havde Laurids Skau også været med.

Da deres nærværelse var røbet, og det derfor ikke længere kunne nytte at skjule sig, løb de fleste over til fyrtårnet for at opsøge 'forræderen'. Uden for fyrpasserens bolig blev de modtaget af en mand, der ikke kunne forstå dem; men som gjorde mine til at ville forsvare sig med en tung økse. Han overgav sig dog og blev taget til fange. Adskillige folk var kaldt til af skuddene, og rundt om samlede sig små, truende grupper.

Den 19. maj, kl. 10 om aftenen, lod kaptajn Aldosser hovedstyrken stille ved Sønderbro i Haderslev, på vogne blev de transporteret af sted. Vejret var tåget og vel egnet til foretagendet, og end ikke folkene vidste, hvor de skulle hen. Men i Øsby kom en mand ridende og fortalte, at planen var forrådt, og at en kanonbåd havde lagt sig ved siden af kutteren.

Kaptajn Aldosser rasede, nu havde han taget alle forholdsregler, og så var planen alligevel røbet. Bare ikke en af fortroppen havde forrådt dem? Måske var det gæstgiveren. Den hidsige bajrer svor en dyr ed på, at ved det mindste mistænkelige tegn skulle Frederici komme til at dingle i det nærmeste træ.

Under disse omstændigheder kunne det imidlertid ikke nytte at angribe kutteren, og halvdelen af kompagniet blev derfor lagt i kvarter i Øsby. Resten tog Aldosser med sig til Aarøsund.

Det var dog ikke gæstgiver Frederici, der havde forrådt planen, men derimod det danske efterretningsvæsen. Laurids Skau, der ledede efterretningsvæsenet fra Assens, havde haft en mand i Haderslev, han kom tilbage og berettede, efter brev til kaptajn Læssøe:

Nogle enkelte svære kanoner skulle også være der (i Haderslev); men som er bestemt for Aarøsund, hvor fjenden har stærkt i sinde at erobre kutteren og Aarøe. En masse tømmer til flydebroer eller sligt er til den ende transporteret dertil. Vi have imidlertid givet kutterens fører, leutnant Schmidt, udførlig underretning -)

Hjuldampskibet "Hekla"

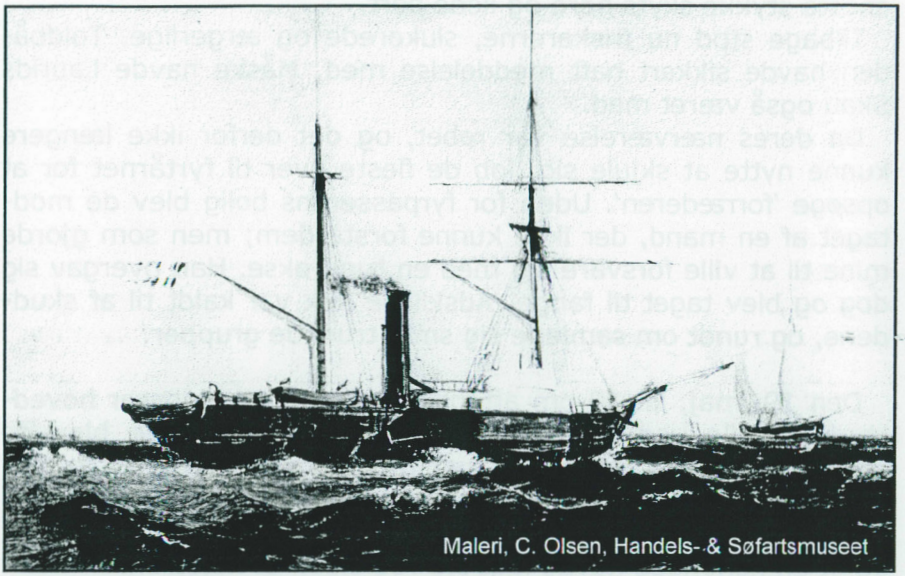

Bygget af egetræ hos Curling Young & Co., London, for marinen.
Indgået i flåden 1842, udgået 1879, ophugget 1882.
Længde 50,0 m., bredde 8,47 m., dybgang 3,57 m. 637 T. 200 HK.
Armering: 2 stk. 60-pd. bombekanoner, 2 stk. 24-pd. kanoner, 2 stk. 4-pd. haubitser.
Transportkapacitet: 700 mand samt på slæbetov 4 sejlskibe og 4 chalupper.
Skibschefer 1848-50: kaptajnløjtnant Købke, kaptajn Aschlund, kaptajnløjtnant Sommer og kaptajn E. Suenson. Flådens næstkommanderende, kaptajn Steen Bille, førte sin stander på Hekla.

Hekla gjorde en ganske aktiv indsats, såvel med troppetransporter som i direkte kamphandlinger, og fremkaldte både respekt og skræk blandt oprørerne, som kaldte den "Den sorte røver" eller "Den sorte djævel". - Også i 2. slesvigske krig var Hekla aktiv.

(Kilder: Holger Munchaus Petersen: Danske dampskibe indtil 1870 I + III; marinehistorie.dk)

- - - - - - - - -

I 1844-45 deltog Hekla i en fælles skandinavisk aktion mod de såkaldte barbaresk-stater for at få afskaffet sørøveriafgiften, den såkaldte tribut, som skibene blev afkrævet for at kunne sejle i fred i Middelhavet. Også englændere, spaniere og franskmænd var stået til søs i samme ærinde, og en fransk eskadre bombarderede Tanger. Derefter bortfaldt den sidste tribut til disse sørøverstater.

Natten forløb roligt, men næste morgen mellem kl. 8 og 9 kom krigsskibet "Hekla" sejlende forbi på inspektion. En ombordværende fortæller i et brev, dat. 20. maj:

I dag lettede vi og gik fra Alssund til Aarøsund, hvor vi så nogen vifte med et hvidt tørklæde. I den tro, at det var vore egne, nærmede vi os på riffelskuds distance; men i det samme hilstes vi med et tordnende hurra og en del riffelkugler, som dog ingen skade gjorde. (Halvkompagniet var lagt bag et gærde ved stranden). "Hekla" var ikke sen til at lade et på rede hånd værende varpanker falde agterud, så vi svajede tværs for, og vi gav os til at beskyde fjenden med skrå og bomber (27 skud), så deres hurraråb forvandledes til jammerskrig. Han, som havde svunget det hvide klæde, så vi styrte.

Kl. 4 om eftermiddagen kom "Hekla" igen og skød da 25 skud. Laurids Skau fortæller om denne episode:

- ved Aarøsund har vore søkrigere truffet godt i går med deres kugler, thi alle haderslevske læger blev i største hast hentede –

Friskarerne stod ret magtesløse over for denne fjende; hvad kunne man udrette med geværer. Det eneste, der var at gøre, var at hente halvkompagniet fra Øsby og sætte strandvagten. Men nu meldte sig en anden vanskelighed. Kaptajn Aldosser vidste af erfaring, at lediggang var hans folks værste fjende. Havde de ikke noget at bestille, forfaldt de altid til alle slags udskejelser og var ikke til at styre. I så henseende var der gjort bitre erfaringer. Han fandt da på, mere for at holde folkene i virksomhed end til nogen nytte, at anlægge en skanse på stranden og ved siden af en skyttegrav. I skansen opstilledes nogle træstammer, der skuffende lignede kanoner. De folk, der ikke var på arbejde, gjorde sig det behagelig i agent Bruuns hus, 'das Herrnhaus'. Den fornødne motion fik man ved rekvisitioner, et ord, der havde en forunderlig klang for enhver Freischärler.

Den 21. maj kom "Hekla" igen gennem Sundet og sendte nogle skud ind i skansen. Adskillige af kuglerne gik dog for langt og faldt i den bagved liggende banke. En Freischärler, Louis fra Leipzig, ville gå ud på marken og samle nogle af stumperne op; men i det samme kom en kugle og bortrev hans ene fod. Han havde dog endnu kraft til at vende sig om og i

raseri affyre sit gevær, så faldt han til jorden. Han kom på sygehuset i Haderslev.

Den 22. maj kom både "Hekla" og "Skirner" forbi færgestedet. En del Freischärler havde samlet sig ude på dæmningen, og skibene åbnede straks ilden på dem og en flagstang, hvorfra det tyske flag vajede.

'Det tyske flag virkede på danskerne som en rød klud på en tyr', skriver et medlem af korpset. Hver gang et skud lød, dækkede Freischärlerne sig bag de store kampesten på dæmningen, bagefter kom de frem og skreg som besatte, samtidig med at de fyrede deres geværer af. En af dem, 'en jyde, der virkede som spion', stod ude og holdt fast i flagstangen for yderligere at ophidse danskerne. Efterhånden blev træfsikkerheden dog temmelig stor, og Freischärlerne måtte fortrække op til færgehuset; men også her nåede kuglerne dem. En gruppe officerer, der kom frem i alleen, måtte skyndsomst forsvinde, grenene fra træerne raslede ned over dem, og et bord, der stod dækket til frokost uden for færgehuset, blev fejet rent af en fuldtræffer.

Da forestillingen havde varet nogen tid, sejlede skibene bort. Tyskerne havde da mistet 2 mand og nogle sårede, og bygningerne var blevet en del ramponerede.

Kaptajn Aldosser bestemte sig til den 23. igen at prøve på at tage kutteren, men forinden skulle der skaffes nogle både.

Denne gang skulle der passes ekstra på, at der ikke blev røbet noget, og strandvagterne blev forstærket, så ingen spioner skulle slippe igennem.

Om morgenen tidlig blev der afholdt et hemmeligt krigsråd, hvori det blev bestemt, at en af førerne næste nat skulle svømme over til Aarø og hente både.

Forsigtigheden hjalp dog intet, inden aften var alle bådene på Aarø trukket op på land, og beboerne i færd med at opkaste en skanse til forsvar under et eventuelt angreb.

De danske spejdere var alligevel kommen igennem vagtkæden, havde fået opsnuset, hvad der var i gære, og fået meddelelse afsendt til rette vedkommende. I et brev den 24. til kapt. Læssøe fortæller Laurids Skau:

'at man i forgårs havde transporteret en mængde både fra Haderslev, på hvilke de (Freischärlerne) ville sejle ud og entre kutteren Neptunus.'

Hjuldampskibet "Skirner"

Et kombineret post- og krigsdampskib

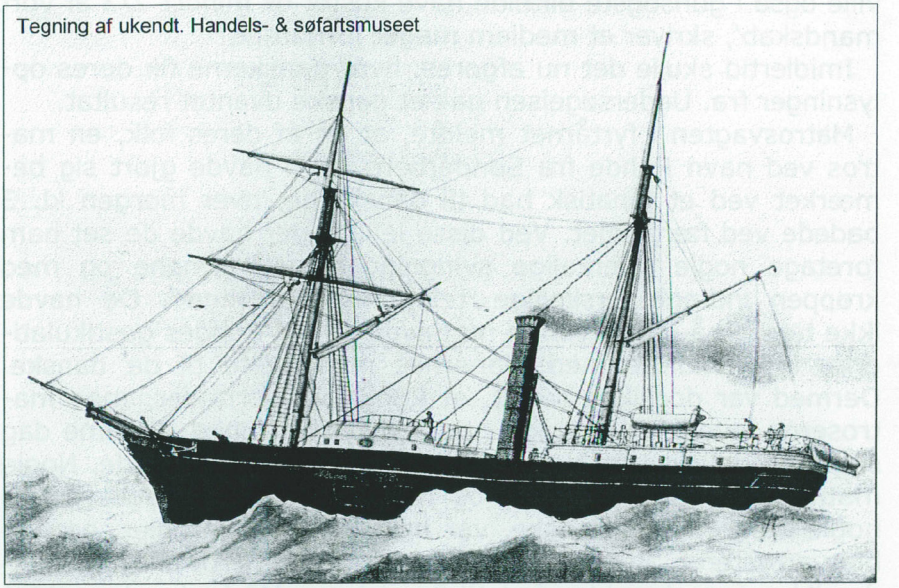

Tegning af ukendt. Handels- & søfartsmuseet

***Skirner** var let genkendelig pga. passagerkahytten agter. Navigatøren står på broen mellem hjulkasserne, rorgængeren helt agter.*

Bygget 1847 på orlogsværftet. 198,5 CL. 120 HK.
Bygget af træ. Længde 42,5 m.. bredde 6,7 m., dybgang 2,5 m.
Bestilt af orlogsflåden; ved aflevering stillet til disposition for Postvæsenet og sat i rutefart mellem København og Kiel.

Benyttet som krigsskib under begge slesvigske krige.

Armering: 2 stk. 24 pd. kanoner og 4 stk. 4 pd. haubitser.
Skibschef 1848-50: Premierløjtnant P. A. Seidelin.

Udgået af flådens tal 1871 og ophugget 1872.

*Ved **Skirner**s afgang fra Kiel d. 21. marts 1848 opstod der tumultagtige scener, da den rendsborgske deputation blev fulgt til skibs af 'flere tusinde af byens og omegnens beboere'.*
*En del søfolk, der skulle med **Skirner** for at tiltræde tjeneste i flåden, blev af menneskemængden afskåret fra at komme ombord og måtte lades tilbage ved skibets afgang.*

(Kilder: Holger Munchaus Petersen "Planmæssig ankomst" samt marinehistorie.dk)

Da kaptajn Aldosser så, hvad der skete på Aarø, blev det klart for ham, at planen igen var røbet og altså måtte opgives. 'Det ville også i gunstigste tilfælde have kostet os mindst 2/3 af vort mandskab', skriver et medlem meget fornuftigt.

Imidlertid skulle det nu afgøres, hvor danskerne fik deres oplysninger fra. Undersøgelsen gav et ganske uventet resultat.

Matrosvagten i fyrtårnet meldte, at en af deres folk, en matros ved navn Rohde fra Sønderborg, som havde gjort sig bemærket ved et fanatisk had til danskerne, hver morgen kl. 3 badede ved færgelejet. Ved disse lejligheder havde de set ham foretage nogle mærkelige svingninger med armene og med kroppen indtage forskellige 'telegrafiske stillinger'. De havde ikke tænkt på det før; men nu havde de sat Rohdes gestikulationer i forbindelse med planernes meddelelse til de danske. Dermed var dog ikke bevist, at Rohde var forræder; men matroserne lovede at iagttage ham i dybeste stilhed. Samme dag søgte en del orlov til Haderslev, imellem dem var Rohde. Nogle matroser fulgte efter ham, og da de så, at han søgte ind til nogle meget ivrige danske, var hans skæbne beseglet, og han blev arresteret. Hvad der kom ud af forhørene over ham, meldes ikke; men han blev ført til Rendsborg. Måske har han stået i forbindelse med de danske spejdere. I hvert fald kunne det synes, som om Laurids Skau endog blandt friskarerne har fundet hjælpere.

Kaptajn Aldosser indså imidlertid, at uden kanoner kunne han intet udrette mod skibene, og sendte bud til general Wrangel, om han ikke måtte få kanoner derned. Budet kom tilbage med svaret, at 'wir sollten uns zum Teufel scheeren', men kanoner fik de ingen af. Generalen havde nu haft så mange bryderier med friskarerne, at han ønskede dem langt bort.

Den 26. maj drog korpset, 200 mand stærkt, sydpå sammen med den øvrige hær. Inden de afmarcherede, gav gæstgiver Frederici dem gratis kaffe, og de skrev alle deres navne i fremmedbogen.

Fra Aarøsund marcheredes til Angel. Her blev korpset forenet med det rekonstruerede v. d. Tannske Korps og deltog sammen med det i overfaldet ved Hoptrup og angrebet på Haderslev.

Efter Nørrejyllands rømning den 26. maj trak general Wrangel sig tilbage og lod hæren tage stilling mellem Flensborg og Tøn-

der. Det danske højre flankekorps under oberst Juel fulgte efter og tog stilling ved Hoptrup.

Aarøsund havde nu en tid ro. Men efter overfaldet ved Hoptrup natten mellem 6. og 7. juni og flankekorpsets derefter noget overilede retræte bag den nørrejyske grænse, mærkedes i færgestedet straks den nære fjende. *Dannevirke* meddeler 18. juni 1848:

På grund af frygt for presning strømmede Haderslev amts beboere i pinsedagene, altså efter flankekorpsets tilbagegang, hen til kysten for at finde tilflugt på skibene. På den lille ø Aarø skal der være landsat 1000. (??)

Få dage efter retræten overtog general Bülow kommandoen over flankekorpset og rykkede igen frem og besatte Haderslev. Fjenden besatte Aabenraa. De flygtede kunne nu vende tilbage til deres hjem igen. Fra pladskommandanten i Assens foreligger følgende meddelelse, dateret 11. juni 1848:

– Ifølge efterretning fra det slesvigske, som antages pålidelige, er en stor mængde bønder flygtede til Aarø, og flere selv hertil for at undgå en tvungen udhævelse af mandskab, fjenden, efter udsigende preussere, skulle have foretaget i det nordlige Slesvig. – Dags eftermiddag skal ifølge senere efterretninger være sendt til Aarø, at flygtningene roligt kunne vende tilbage til deres hjemstavn, da de danske tropper igen have indtaget de tidligere stillinger syd for Haderslev –

I slutningen af juni fortæller *Fyens Avis*:

Fra Aarøsund meddeles, at den 24. juni i de nærliggende landsbyer viste sig en ung mand, hvis spørgsmål om mange ting, navnlig om vore tropper, om efterretninger fra Fyn o. a. forekom nogle bønder mistænkelige. De fulgte efter ham og traf ham i en nærliggende kro og nødte ham til at følge med ned til en kanonbåd under leutnant Rander. Her kom det til nærmere forklaring, og det viste sig ganske rigtigt, at personen var kommet for at spionere. Efter hans eget udsagn var han søn af den bekendte advokat Gülich og for et par dage siden udtrådt af frikorpset. Han blev arresteret og bragt om bord på skonnerten "Delphin", siden efter forlydende til "Hekla".

Fædrelandet fortæller fra samme tid:

Den som spion indbragte søn af advokat Gülich er kun 18 år og hører til Aldossers korps, som sammen med det v. d.

Tannske ligger i Aabenraa. Han har forladt byen den 23. om morgenen tidlig og begivet sig til Aarøsund for at udspejde, om der lå orlogsskibe i Haderslev fjord. Hvad der formentlig har bevæget ham dertil, var, at der i Aabenraa fortælles almindeligt, at den svenske flåde for en del skulle ligge ved Aarøsund, hvorom han ønskede at skaffe sig bestemte oplysninger. For at være ukendt havde han aflagt sin uniform og sine våben og iført sig bondedragt. I Aarøsund var han straks blevet anholdt af nogle bønder, som forlangte at se hans papirer. Da han ingen havde, blev han afleveret til en leutnant på kanonbåden. Senere er han afleveret i Slesvig.

Blandt dem, der tog spionen Gülich til fange, var skolelærer L. Erichsen fra Hajstrup.

I de samme dage arresterede chefen for vagtskibet nogle folk, om hvem man vidste, at de havde spioneret til fordel for fjenden. I skrivelse af 29. juni meddeler det kgl. Slesvig-Holsten-Lauenborgske Cancelli til det kgl. Kommandantskab i København en fortegnelse over 13 fanger, der snarest bliver overført til byen. Af denne fortegnelse skal nævnes:

1) postholder Chr. F. Frederici, 2) pens. Leutn. M. Martensen, begge af Aarøsund, 3) forpagter O. R. F. Siebel, Aarø.

Frederici blev frigivet, da hans hustru ulykkeligt var blevet dræbt.

Den 29. juni kom angrebet på Haderslev. Under angrebet skulle v. d. Tanns Korps forsøge en overgang over Haderslev fjord for at omgå den danske hærstyrke. Forsøget blev gjort ved Lønt Strand, men mislykkedes.

Her fik kaptajn Aldosser at vide, at fra de danske vagtskibe havde man gjort landgang i Aarøsund og bortført gæstgiver Frederici for spioneri og truet hans kone med, at hvis friskarerne igen kom i gården, ville den blive skudt i brand.

Der havde dog ikke været tale om nogen trussel. Chefen for vagtskibet havde ordre til at beskyde fjenden, hvis denne besatte færgegården. Det havde han meddelt fru Frederici og rådet hende til at flytte bort.

Den 30. juni om aftenen kl. 11 fik kaptajn Aldossers korps ordre til igen at stille på Sønderbro i Haderslev. Vogne stod parat, og kl. 1 var de i Aarøsund. Denne gang havde de 2 stk. 12 pd. kanoner med.

Steen Andersen Bille
(1797-1883), søofficer,
s. a. admiral Steen A. Bille.

Kadet 1809
Sekondløjtnant 1816
Premierløjtnant 1823
Kaptajnløjtnant 1834
Kaptajn 1841
Kommandørkaptajn 1848
Kommandør og kontre-
admiral 1852
Marineminister 1852-54
og 1860-63.

Tjente som ung i den franske flåde. Chef for korvetten "Galathea" på jordomsejlingen 1845-47.

Næstkommanderende på Østersøeskadren 1848, eskadrechef i Nordsøen 1849 og 1850 i Østersøen.

(Dansk biografisk håndleksikon)

HEKLA og danske kanonbåde i aktion på Flensborg fjord den 9. april 1848

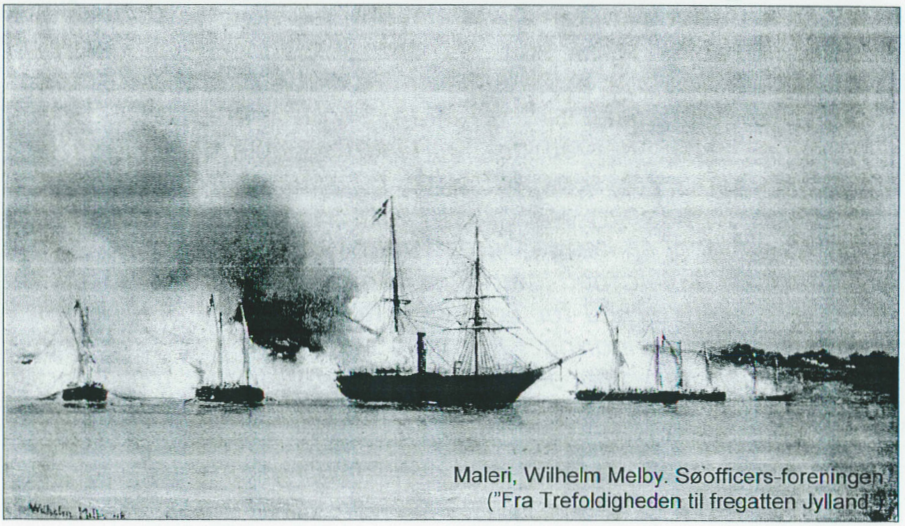

Maleri, Wilhelm Melby. Søofficers-foreningen
("Fra Trefoldigheden til fregatten Jylland")

Forposterne blev udstillet til venstre for færgegården, og bag den med træer bevoksede højde stillede Aldosser sine kanoner og rettede dem mod den 1400 skridt borte liggende "Delphin", der havde afløst "Neptun".

Fru Frederici tog venligt mod korpset, men frygtede, hvad der ville komme.

Friskarerne begyndte straks en livlig virksomhed. Alle mistænkelige skulle arresteres. Omkring 1. juli fortælles, at kirkesangeren i Øsby sammen med 24 andre blev arresteret. Skolelærer L. Erichsen i Hajstrup skulle også have været arresteret, men flygtede i tide til Fyn. Om ham findes følgende erklæring:

Efter anmodning af skolelærer L. Erichsen fra Haistrup i Øsby Sogn i det nordslesvigske, bevidner jeg herved, at ovennævnte skolelærer er den mand, der til mig ankom og overleverede den af ham den 24. juni i Aarøsunds Færgegård pågrebne spion, Gülich, der senere blev transporteret ombord i skonnerten "Delphinen", commanderet af premier-leutnant Sommer.

Aarøsund, 6. juli 1848

Ærb.
M. N. Rander
Chef for C. C. Nr. 2

Ovenstående bevidnes ligeledes af: *Sommer*
Premier-leutnant i marinen

Som erstatning under sin landflygtighed og sikkert også belønning for fortjenester som spejder eller lignende fik Erichsen udbetalt 20 rigsdaler om måneden. En skrivelse fra det Slesvig-Holsten-Lauenborgske Cancelli af 24. august fortæller:

De underrettes herved om, at Finants-Deputationen har ansøgt for Dem på Assens Amtsstue 60 rdl. for månederne juli, august og september, og at De fremdeles vil kunne regne på 20 rdl. månedligen, så længe Deres landflygtighed varer.

Cancelliet haver med særdeles tilfredshed bemærket Deres troskab og nidkærhed for konge og fædreland og skal i fremtiden have Dem i erindring.

Formedelst Deres for den danske sag udviste iver tror Cancelliet at se i Dem den rette mand, hvem udbredelsen af medfølgende flyveblad kan betros. De ville enten selv eller ved at tilstille eksemplarer til Dem bekendte mænd søge at kaste så

mange som muligt over på kysten af Slesvig hist og her, hvor det lader sig gøre.

Den 2. juli tages vagtskibene under beskydning. *Hempels Avis* meddeler:

Natten efter angrebet på Haderslev har fjenden i stilhed kørt artilleri til Aarøsund, hvormed de begyndte at beskyde såvel "Najaden" (skal være "Delphin") samt de dér posterede kanonbåde. Korvetten, hvis skyts ikke var svært nok til med kraft at besvare fjendens ild, lettede anker, men kanonbådene vedligeholdt en heftig ild til kl. 6 om morgenen.

Krigsministeriet meddeler følgende:

De nærmere omstændigheder ved det sammenstød, der den 2. juli har fundet sted ved Aarøsund, er efter de til Marineministeriet indkomne rapporter følgende: Da fyret ved Aarøsund slukkedes kl. 2 om morgenen, og mennesker stimlede sammen ved strandbredden, lod leutnant Sommer, som var stationeret der med skonnerten Delphinen og en kanonchalup og havde ordre til ikke at lade fjenden sætte sig fast i Aarøsunds Færgegård og på broen, affyre et kardæskskud mod en tæt klynge. Øjeblikkelig åbnedes imod skonnerten fra 2 eller 3 bagved færgegården placerede kanoner en styk- og brandgranatild, der besvaredes fra skonnerten med kugler og bomber. Denne beskydning varede en times tid, hvorefter skonnerten gik udenom Aarø til Aarøsunds søndre indløb, hvor det formodedes, at fjenden opkastede batterier. Da nogle skud fra skonnerten ikke besvaredes, trak denne sig tilbage. Fartøjerne er ubeskadigede, uden døde og sårede; de fjendtlige friskarer under fremmede officerers commando, skulle have 1 død og 6 sårede, desværre er tillige en kone dræbt og en pige såret, samt bygningerne temmelig beskadigede.'

Og kanonbådene kunne tage kampen op med batteriet. 'Vi måtte erkende, at danskerne havde gode artillerister. Alle bomberne slog ned i bygningerne', skriver en deltager på tysk side.

I et brev, dat. Assens 2. juli, fortæller redaktør Kock:

Her vækkedes vi i morges kl. 3-4 af en kanonade, der drog os ned til bryggen. Snart indtraf en båd under krydstoldbetjent Glæser derovrefra hertil. Den havde ligesom andre danske jagter ligget i Aarø Vig og var, ikke uden fare for de fjendtlige

kugler, sluppet ud derfra. Nærmere inde ved Aarøsund lå en kanonbåd nr. 2 under Rander, og skonnerten "Delphin" var ligeledes i nærheden. I morges kl. 3 hilsedes begge fartøjer af nogle kanonskud fra stranden. Det viste sig nu, at tyskerne havde opkørt 2 kanoner eller måske flere ved bygninger i Aarøsund. Rander blev liggende med sin båd, medens "Delphin" gik østen om Aarø og sydfra atter ind i sundet for bedre at nå de fjendtlige strandvagter. Kanonaden varede fra kl. 3-5. Man påstår, at der på fjendens side har været noget tab. Nis Lorentzen har begivet sig til Aarø.

Da skydningen begyndte, stillede friskarerne og folkene fra færgekroen sig bag den modsatte gavl af færgehuset for at være i sikkerhed. De stod i en lille forstue. Pludselig slog en 68 pd. bombe ned i gulvet midt iblandt dem; men en mand sprang hurtigt hen og slukkede den. Bomben var gået gennem døren i facaden og 2 mellemvægge og ramlede så ned i forstuen. Folkene fra færgekroen blev bange og løb bort, mellem dem var fru Frederici. En officer ville holde hende tilbage, men måtte selv søge læ bag laden for en ny bombe. Lidt efter hørte han en ung pige fra gården, Minna, klagende råbe: "Madammen! Madammen!" Han sprang hurtig til. I en grøft bag laden lå fru Frederici. Hendes klæder brændte. Hurtig vendte han hende om og så da en stor, rød plet på hendes venstre side. Bomben, han havde søgt læ for, var sprunget, og et stort stykke havde ramt hende. Han råbte efter hjælp; men først nogle minutter efter, da der var sprunget endnu 2 bomber, kom hjælpen. Hurtig blev fru Frederici båret ind i vognporten og lagt på en vogn i noget halm, og der blev sendt bud efter en læge; men inden han kom, var hun død på vej til Øsby.

Endnu en tid fortsattes beskydningen, og alt blev ødelagt i færgehuset og i 'das Herrnhaus'. Folkene flygtede bort. Også friskarerne fandt det rådeligst at forsvinde og trak sig tilbage til Øsby. Kort efter gjorde danskerne landgang og hørte, at fru Frederici var dræbt, hvad de dybt beklagede, og udtalte ønsket om at følge hende til graven.

Kaptajn Aldosser havde længe næret ønske om at få en sammenkomst i stand med de danske officerer. Under sit forrige ophold i Aarøsund havde han sendt indbydelse til dem, men fået afslag. Nu så han igen en anledning og sendte en parla-

"Skirner" ud for Fredericia

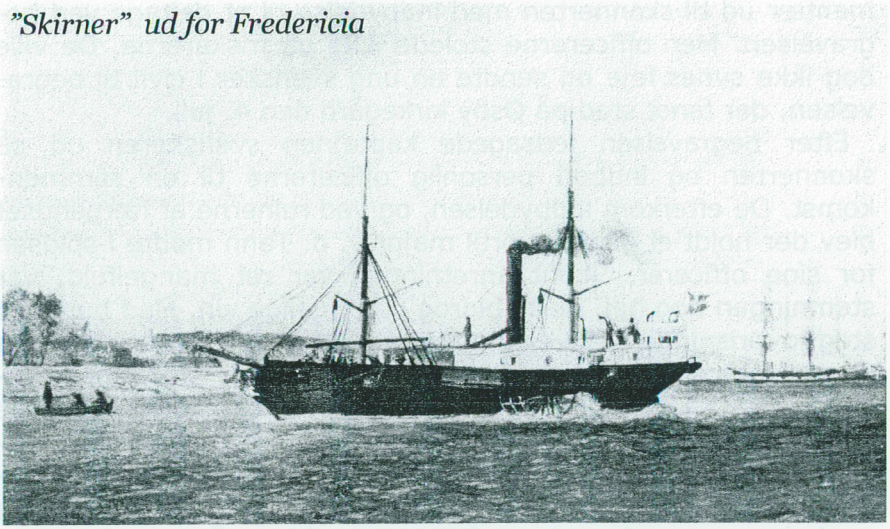

(Udsnit af maleri, Emanuel Larsen. Handels- & Søfartsmuseet)

Danske matrostyper fra 1848-50
(Kilde: "Dengang jeg drog afsted")

Marinevagt
(tegning af N. Simonsen)

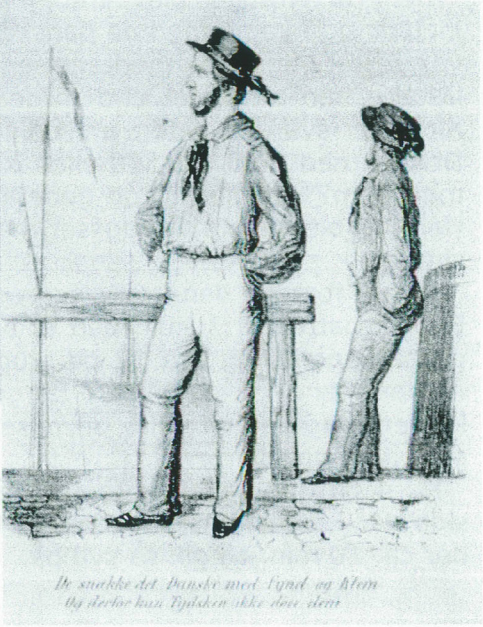

Matroser
Folkeligt Billedblad

mentær ud til skonnerten med indbydelse til at deltage ved begravelsen. Men officererne stolede ikke på friskarerne. De ville dog ikke synes feje og sendte en ung svensker i civil til begravelsen, der fandt sted på Øsby kirkegård den 4. juli.

Efter begravelsen ledsagede kaptajnen svenskeren ud på skonnerten og indbød personlig officererne til en sammenkomst. De efterkom indbydelsen, og ved ruinerne af færgehuset blev der holdt et gilde, hvortil major v. d. Tann mødte i spidsen for sine officerer. Skønt anretningen var ret mangelfuld, var stemningen dog høj, dertil bidrog den rigelige vin. Med humøret steg lovprisningerne over modparten lidt voldsomt, og en af de danske officerer holdt en tale, hvori han under stor moro titulerede v. d. Tann som 'der Räuberhauptmann', medens denne omgående kvitterede ved at kalde de danske officerer 'die dänischen Seeräuber'. Efter at have festet fra kl. 11 om formiddagen til kl. 6 om eftermiddagen skiltes man i bedste venskab og med den overenskomst, at friskarerne ikke måtte beskyde de forbisejlende koffardiskibe, til gengæld måtte danskerne ikke skyde på strandvagten (dette løfte blev brudt af preusserne).

Selskabet må have passet søofficererne, for næste dag mødte premierleutnant Sommer og leutnant Rander igen.

General Wrangel blev vred, både over at friskarerne havde indladt sig i kamp med de danske skibe, og over at der bagefter var festet, og efter modtagelsen af kaptajn Aldossers rapport udtalte han alt andet end milde ord over friskarerne. Kaptajn Aldosser svarede i den anledning: "Angribe dem må vi ikke! Drikke med dem må vi heller ikke! Hvad djævelen skal vi så med dem?" Imidlertid tog general Wrangel kanonerne fra dem. Herover blev kaptajn Aldosser meget vred og truede med at gå sin vej.

For at forsone den vrede bajrer ankom en preussisk leutnant Beelitz natten til 7. juli med et batteri, bestående af to 24 pd. granatkanoner og fire 12 pd. kuglekanoner. De to 24 pd. granatkanoner blev opstillet i færgegårdens have, 30 skridt fra kysten, bag ved en vold, bevokset med buske. Kuglekanonerne stod lidt nord derfor.

Kl. 4 om morgenen kom en melding fra vagten, at et dampskib var i sigte. Det styrede ned til kanonbåden og opholdt sig der ca. 10 min. og gik så syd på.

Det slesvig-holstenske artilleri v/ leutnant Belitz ved Aarøsund 1848

Haderslev-maleren Eduard Wassner *("Brødrene Wassner")*

Slesvig-holstenske friskarer *von der Tannske Friskarefolk*

Det var det lille dampskib "Odin", der var på vej fra Kolding til Als med en svensk oberstleutnant Harzelius og hans søn, de kom fra hovedkvarteret i Viuf, samt en del krigsfanger, der skulle udveksles. Da skibet kom på siden af vagtskibene, spurgte kaptajnen, om han kunne sejle gennem sundet. Der blev svaret, at det kunne han sikkert. Vel havde man den 2. juli haft kamp med et batteri ved færgegården, men det var samme dag trukket bort, og flere gange i de sidste dage var skibe gået igennem uden at blive beskudt. "Odin" sejlede efter den besked gennem sundet. Men da dampskibet var ud for færgegården i en afstand af ca. 1200 skridt, gav granatkanonerne ild. Det 1. skud gik over, det 2. tog en del af skanseklædningen, det 3. ramte kedlen, så skibet kom i fare for at synke, og skoldede maskinmesteren og en matros betydeligt. Skibet blev da sat på grund i Aarø Vig, mandskab og passagerer sprang over bord og reddede sig i land, medens beskydningen fortsattes.

Kanonbåden havde imidlertid nærmet sig og løsnet nogle skud mod det fjendtlige batteri; men da dette blev trukket bort, og det ikke var tilrådeligt over for det svære skyts at trænge længere ind i sundet, ophørte ilden. Kanonerne var dog blot trukket hen i en anden stilling og ventede der på, at skibe skulle komme "Odin" til hjælp. Dette skete ikke, da "Delphin" løb øst om Aarø til sundets sydside for at advare skibe mod at gå ind i sundet.

For at bemægtige sig "Odin" sendte fjenden en parlamentær til Aarø til kaptajnen på skibet med ordre til at føre det over på den anden side, da det ellers ville blive ødelagt. Det kunne dog ikke lade sig gøre, da skibet ikke kunne flyde; man huggede da hul i det og lod det ligge.

Den danske øverstkommanderende, kommandør Paludan, protesterede i en skrivelse til general Wrangel over dette brud på folkeretten. "Odin" var privat ejendom – men det førte ikke til noget.

Skibet blev stående på grunden til 21. september, da det blev slæbt til Odense, hvor det hørte hjemme. Passagererne og krigsfangerne blev ført til Assens, derfra videre til Als.

Fra Haderslev fortælles, da rygtet nåede dertil:

Ved min ankomst til Haderslev i går eftermiddags var tyskerne helt ude af sig selv. Der var kommet bud fra Aarøsund,

at friskarerne havde skudt "Skirner" i sænk, og besætningen var druknet. General Wrangel og en hel del af hans officerer, borgmesteren og borgere fra byen ilede dertil for at beskue erobringen. Men lidt efter lidt kom den ene mere slukøret tilbage efter den anden, og sagen opklaredes, at det var den lille bugserdamper "Odin".

General Wrangel skal skuffet have sagt, da han så det lille skib: 'Kan I da ikke se forskel på kong Salomon og Jørgen Hattemager.'

Det var friskarernes sidste bedrift. Den 16. juli blev de beordret syd på til lige stor glæde for danske og tyske. Selv de mest hårdkogte slesvig-holstenere havde fået nok af disse 'fædrelandskæmpere', hvis duelighed som soldater var lig nul, men hvis lyst til plyndringer havde gjort dem grundig forhadt.

Odins stranding på Aarø

Røgskyerne oppe i luften er kanonkugler under nedslag.
Til venstre for robåden antydes det, at to kanonkugler er havnet i vandet.

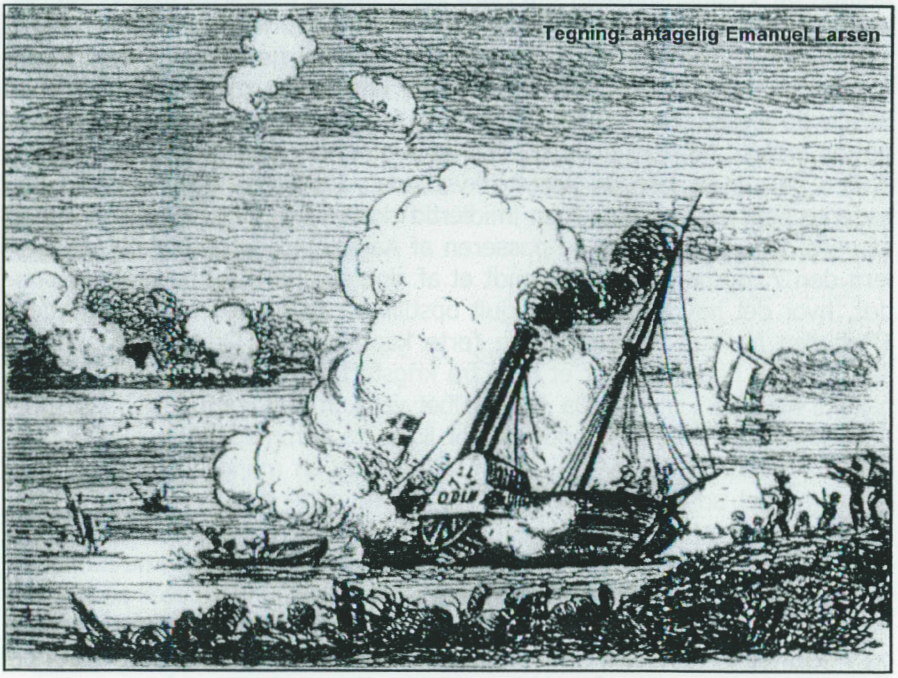

(A. Bruhn: "Et hundredårsminde om treårskrigen 1848-49-50)

Hjuldampskibet "Odin"

Bygget 1844 af eg & elm hos Wm. Cooper, North Shields, England. 10½ CL, 18 hk. Købt af et A/S v/købmand P. Richard i Odense, hvortil det ankom 30.7.1846. Beskæftiget med bugser- og passagerfart på Odense fjord og kanal.
I 1848 stillet til rådighed for Krigsministeriet, hvor det især blev brugt som postskib mellem Sydfyn og Als.
Transportkapacitet: 80 mand samt på slæbetov 2 chalupper og 2 både.

(Holger Munchaus Petersen: "Fælles kræfter")

Fra "Den Dansk-Tydske Krig"

"Til søs tilføjedes os derimod et rigtignok meget ringe tab, nemlig af det lille dampskib Odin, som om morgenen var afsendt fra armecorpset til Als for at overføre nogle udvekslede krigsfanger; ombord på dampskibet befandt sig desuden den svenske oberstløjtnant Hazelius, der efter at have overbragt befalinger fra kongen af Sverige til general Løwenhjelm havde aflagt et besøg ved hovedkvarteret og nu agtede at gøre sig bekendt med forholdene på Als. Dampskibets fører forespurgte sig i farvandet nord for Aarø Sund hos de dér liggende fartøjer af marinen, nemlig skonnerten Delphinen og 1 kanonchaloup, om Aarø Sund kunne passeres, hvilket spørgsmål besvaredes bekræftende. Rigtignok havde de førnævnte fartøjer den 2. juli vekslet nogle skud med 3 ved kysten opkørte, fjendtlige kanoner, men disse var samme dag atter trukne bort derfra, og marinens dampskibe havde de foregående dage ofte passeret igennem sundet uden at have lidt nogen molest, ligesom man ikke havde bemærket nogen forandring i situationen på den af fjenden besatte kyst siden den foregående dag. I sidstnævnte henseende havde man imidlertid skuffet sig, idet fjenden på grund af vore dampskibes hyppige passeren af Aarø Sund netop om natten mellem den 7. og den 8. havde sendt et af sine sværeste feltbatterier til sundet, hvor det havde taget en skjult opstilling i nærheden af færgegården. Efter den ham givne meddelelse førte kaptajnen på Odin dette gennem sundet, idet han dog efter et ham fra krigsfartøjerne givet råd holdt sig så nær til Aarø som muligt. Da dampskibet var kommet lige ud for færgegården, begyndte de der stående piecer ilden på samme; det 5. skud ramte skibet i maskinen, hvorved maskinmesteren og en mand blev en del skoldede ved det udstrømmende vand. Kaptajnen satte derpå skibet på grund, og passagererne og besætningen reddede sig i land på øen. Kanonbåden havde straks, da skydningen begyndte, nærmet sig for at komme dampskibet til hjælp og løsnet nogle skud mod de yderst stående piecer på kysten. Da disse imidlertid blev trukne tilbage, og det under de nuværende forhold og lige overfor det svære skyts, fjenden var i besiddelse af, ikke kunne anses for tilrådeligt at gå længere ind i sundet med kanonbåden, ophørte

dens ild hurtigt. På dampskibet Odin blev der endnu løsnet nogle skud, efter at det var drevet på land, men denne skydning ophørte snart, og artilleriet blev trukket tilbage, dog kun for at indtage en anden, ligeledes skjult stilling, hvori man afventede den mulige ankomst af et af de større krigsskibe, som man håbede ville løbe ind i sundet for at degagere Odin og om muligt gøre det flot igen. Skonnerten Delphinen var imidlertid øst om Aarø løbet ned til sundets sydende, mens kanonbåden blev liggende ved det nordlige indløb, og der var derved sørget for, at skibe i tide kunne blive advarede mod at passere sundet. For at bemægtige sig Odin sendte den fjendtlige besætning ved Aarøsund en parlamentær i en båd over til kaptajnen på skibet med ordre til at føre det over til den anden bred, da det i modsat fald ville blive ødelagt ved beskydning. Kaptajnen gik tilbage med båden og erklærede, at det var ham umuligt at føre skibet over, da det sad fast på grunden, og bad i øvrigt om, at man ville skåne skibet, da det var privat ejendom. For at konstatere skibets egenskab af privatejendom og for overhovedet at undersøge dets tilstand gik den ved general Wrangels stab ansatte grev Oriola, der synes at have været den ledende ved denne expedition, ledsaget af nogle folk tilligemed kaptajnen, ligeledes under parlamentærflag til skibet, hvor de traf føreren for kanonbåden, der havde begivet sig ombord i samme i den naturlige tro, at det var til ham, at parlamentæren var bleven sendt. Da der ombord på skibet fandtes nogle papirer, som godtgjorde, at Odin, skønt privatejendom, var fragtet i militært øjemed, erklærede grev Oriola, at man, såfremt skibet ikke kunne føres over, agtede at ødelægge det. Efter kaptajnens forslag, hvorpå kanonbådens fører gik ind, væsentligt vel fordi han indså umuligheden af at kunne gøre virksom modstand, enedes man om at sænke skibet på det sted, hvor det lå, til hvilken ende der blev slået hul i dets side, hvorpå grev Oriola begav sig tilbage. Oberst Hazelius og de andre passagerer afgik med en jagt til Assens. – Den måde, hvorpå parlamentærflaget her var blevet benyttet, gav anledning til en korrespondance mellem kommandørkaptajn Paludan og general Wrangel uden dog at føre til noget resultat."

- - - - -

"Efter Odins uheld blev briggen Mercurius beordret til den sydlige munding af Aarø Sund, medens 2 kanonchalouper tog station udfor Haderslev fjord."

- - - - -

"Kaptajn Bille (flådens næstkommanderende) havde d. 3. juli af hensyn til Aarø Sunds vigtighed for marinen foreslået overkommandoen, at der skulle anlægges et brohoved ved færgegården, og tilbød at overføre den fornødne arbejds- & forsvarsstyrke, men general Hedemann mente ikke at kunne gå ind herpå pga. den offensive karakter, et sådant foretagende ville have, idet den danske overkommando fastholdt et betinget forbud mod at gribe offensiven."

(Generalstaben)

Noget om flådens bombekanonjoller 1848-50

Bombekanonjollernes navne og tjenestetid i flåden :

Alssund (1831-89), Baagø (1836-64), Barsø (1848-64), Brandsø (1836-82) Egernsund (1838-64), Fænø (1837-64), Gjennerfjord (1839-82) Hejlsminde (1839-84), Hørup (1838-64), Kolding (1838-89), Lyø (1839-89) Middelfart (1838-64), Snoghøj (1838-64), Treldenæs (1845-89), Ærø (1839-64) - og sidst, men ikke mindst:

Aarøsund – bombekanonjolle nr. 3, søsat 1836, udgået 1864 – ødelagt og erobret. (Konstruktør: fabriksmester, kaptajn A. Schifter).

Armering: 1 stk. 60 pd. bombekanon, 2 stk. haubitser.

(Kilder: marinehistorie.dk + orlogsmuseet.dk)

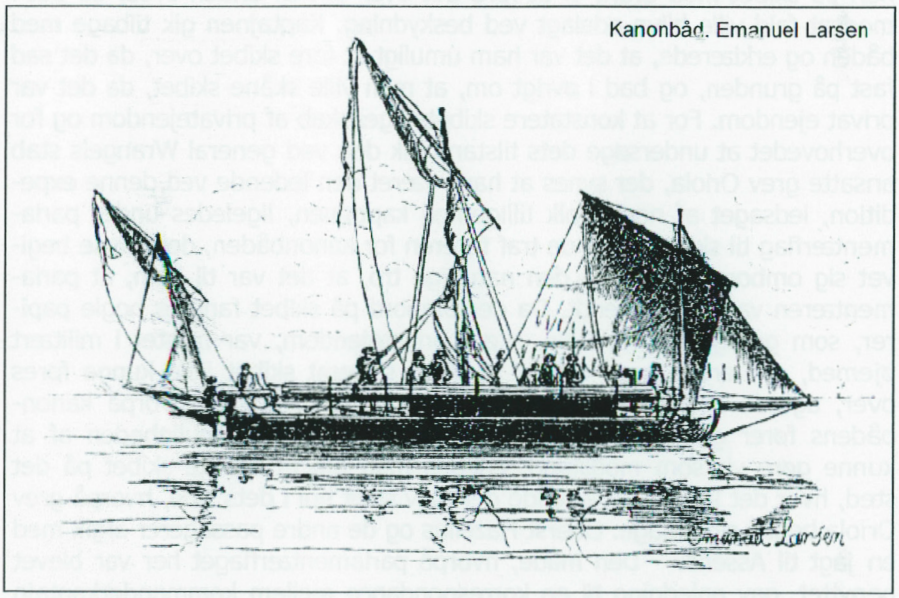

"Ved Fænøsund blev 1. kanonbådsdivision under kaptajn H. E. Krenchel stationeret. Divisionen bestod af den uarmerede kutter "Lolland" som kommandofartøj samt kanonchalupperne nr. 5 (sekondløjtnant M.A.C.C. Wulff), nr. 2 (månedsløjtnant C.C.F. Lund), nr. 4 (månedsløjtnant C.F.G. Stage), nr. 7 (månedsløjtnant W.C. Holst), nr. 8 (månedsløjtnant H. Rothe) og nr. 11 (månedsløjtnant J. P. Larssen) samt kanonjollerne nr. 4 (månedsløjtnant A.W. Branner) og nr. 7 (månedsløjtnant H.F.M. Agerskov). Af disse blev Wulff og Holst d. 30. maj dirigeret til Århus for sammen med dampskibet "Hertha" at understøtte general Ryes korps. Til gengæld blev to af 3. kanonbådsdivisions både, nemlig kanonchalupperne nr. 3 (månedsløjtnant P.J.C. Winning) og nr. 13 (sekondløjtnant E. Duntzfeldt) natten mellem 30. juni og 1. juli dirigeret fra Aarøsund til Fænøsund."

(Erik Housted: Armeens transportflåde i 1849)

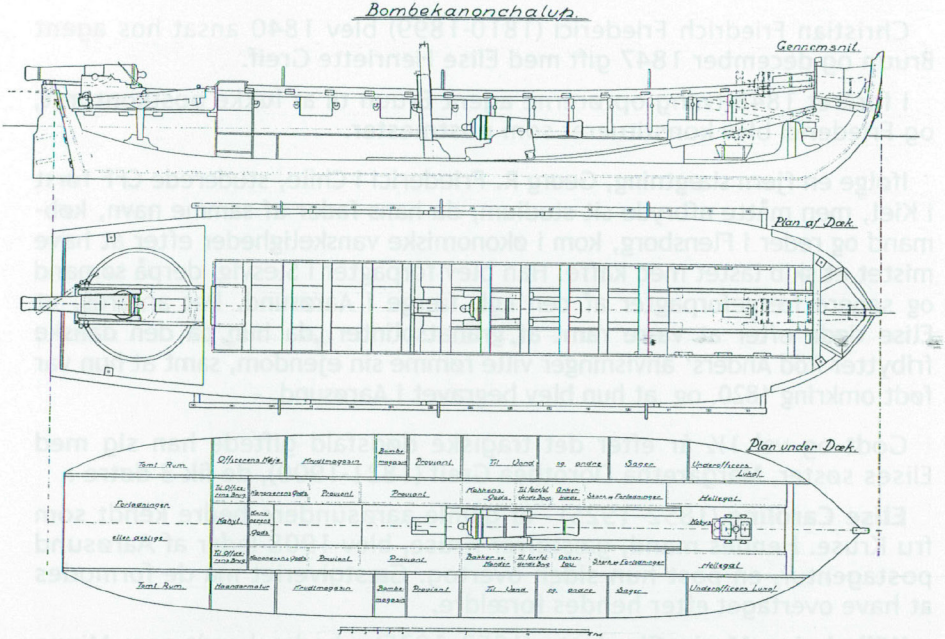

Bombekanonchalup visende anordningen til nedslidskningen af den 60-pundige bombekanon i stævnen. Agter ses den 24-pundige kanon i drejelig affutage.

Kanonjolle

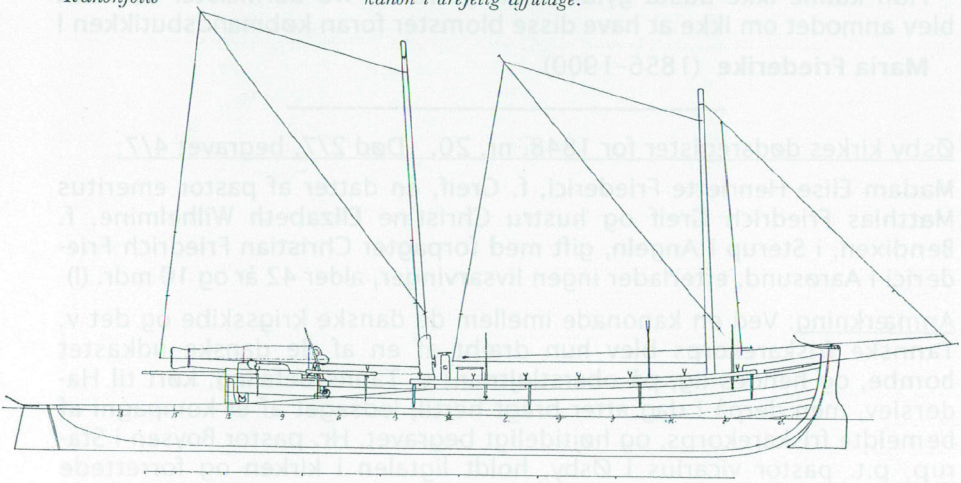

(R. Steen Steensen: "Fra TREFOLDIGHEDEN til fregatten JYLLAND")

Noget om Friederici'erne

Christian Friedrich Friederici (1810-1899) blev 1840 ansat hos agent Bruun og december 1847 gift med Elise Henriette Greif.

I foråret 1848 tvang oprørerne agent Bruun til at lukke postkontoret, og Friederici blev konstitueret som postmester.

Ifølge en fjern slægtning, Georg R. Friederici i Chile, studerede CFF først i Kiel, men måtte afbryde sit studium, da hans fader af samme navn, købmand og reder i Flensborg, kom i økonomiske vanskeligheder efter at have mistet et skib lastet med kaffe. Han blev forpagter i Slesvig, derpå sømand og senere færgeforpagter af den kgl. færge i Aarøsund. Det anføres, at Elise døde efter at være ramt af granatsplinter, da hun på den danske fribytter Röd Anders' anvisninger ville rømme sin ejendom, samt at hun var født omkring 1820, og at hun blev begravet i Aarøsund. -

Godt og vel 1½ år efter det tragiske dødsfald giftede han sig med Elises søster, Margaretha Dorothea Greif (1821-1900), de fik 3 døtre :

Elise Caroline (1852-1925) - af gamle aarøsundere bedre kendt som fru Kruse. Hendes mand, gæstgiver Kruse, blev 1908 leder af Aarøsund postagentur, en post hun siden overtog. Gæstgiveriet må de formodes at have overtaget efter hendes forældre.

Wilhelmine Maria Charlotte (1853-1935) - bedre kendt som Minna eller frk. Friederici; hun forestod serveringen ved gæstgiveriet.
Hun kunne ikke udstå gyldenlakker, hvorfor fru Burmeister bestemt blev anmodet om ikke at have disse blomster foran købmandsbutikken !

Maria Friederike (1856-1900)

Øsby kirkes dødsregister for 1848, nr. 20. Død 2/7, begravet 4/7:

Madam Elise Henriette Friederici, f. Greif, en datter af pastor emeritus Matthias Friedrich Greif og hustru Christine Elizabeth Wilhelmine, f. Bendixen, i Sterup i Angeln, gift med forpagter Christian Friedrich Friederici i Aarøsund, efterlader ingen livsarvinger, alder 42 år og 10 mdr. (!)

Anmærkning: Ved en kanonade imellem de danske krigsskibe og det v. Tannske friskarekorps blev hun dræbt af en af de danske udkastet bombe, og hendes lig, på oberstløjtnant v. Tanns befaling, kørt til Haderslev, men derpå i dag atter bragt hertil, ledsaget af et kompagni af bemeldte friskarekorps, og højtideligt begravet. Hr. pastor Boysen i Starup, p.t. pastor vicarius i Øsby, holdt ligtalen i kirken og forrettede jordpåkastelsen, hvorpå Johannes Kobbe, cand. theol. fra Hannover, af friskarekorpset, holdt en tale ved graven.

Friedericis ældste datter Elise Kruse i døren til Kruses Gæstgiveri og Aarøsund Postagentur, postkort fra ca. 1910. (Haderslev Byhistoriske Arkiv)

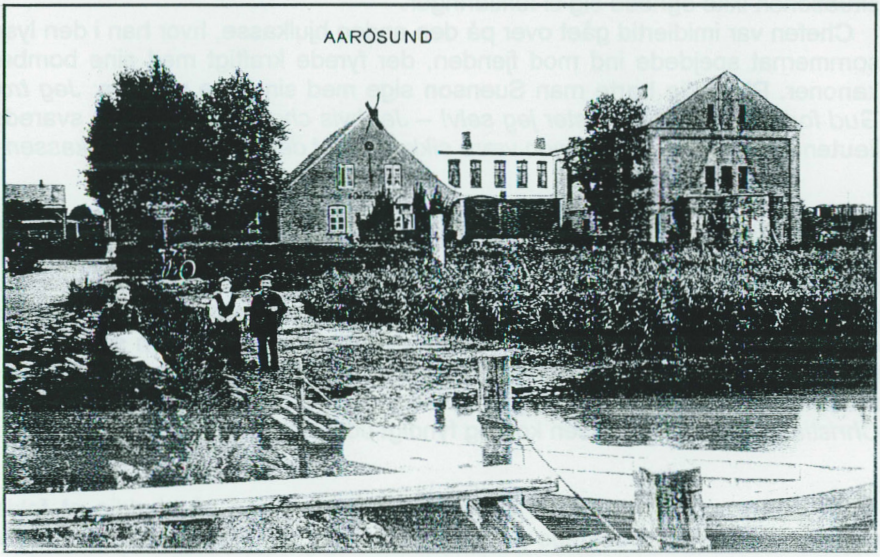

Postkort fra samme periode af fyr- & havnemesterhuset og Kruses Gæstgiveri; der står *Chr. Friederici* på gavlen. Måske er fotograferingen sket samme dag? Det ligner Elise. – På fyr- & havnemesterhusets gavl ses de tydelige rester/spor efter den fyranordning, der var i funktion, til fyrtårnet stod færdigt i 1905.

Noget om orlogsliv og lune

Capitain Steen Andersen Bille var chef for korvetten **Galathea** på den berømmelige verdensomsejling i 1845-47. Da **Galathea** efter sit over 2 år lange togt saluterede Kronborg for hjemgående, skal Bille have ladet mandskabet mønstre og forespørge, om der var nogen, der ikke havde været straffet på hele togtet. To mand trådte da tjenstivrigt frem og meldte sig som ustraffede. Chefen lovede dem derfor en god anbefaling, men lod samtidig hver ikende en lille arbitrær straf med den bemærkning, at det havde de nok fortjent ved en eller anden lejlighed, - de skulle i al fald ikke kunne rose sig af at være bedre end kammeraterne, når de nu om få timer kom hjem til familien i Nyboder!

I det sidste år af treårskrigen var capitain Suenson chef for hjuldampskibet **Hekla**, og det lykkedes ham at skyde fjendens skruekanonbåd **Von der Tann** i brand i Neustadter-bugten den 21. juli 1850. Under fægtningen stod **Hekla** med fuld fart ind mod modstanderen, og hver gang loddet blev hevet, grundede vandet stærkt op. Suenson stod på broen, og idet han henvendte sig til den vagthavende officer, lagde han hånden på hans skulder, men trak den hurtigt til sig igen med ordene: *Jeg tror Gud forlade mig, De ryster, lieutenant*! – Denne forsikrede, at han absolut ikke følte nogen ængstelse, men han slap dog ikke for en lille tilrettevisning, som han roligt tog imod i den formening, at situationen ikke egnede sig til forklaringer.

Chefen var imidlertid gået over på den anden hjulkasse, hvor han i den lyse sommernat spejdede ind mod fjenden, der fyrede kraftigt med sine bombekanoner. Pludselig hørte man Suenson sige med sin dybe stemme: *Jeg tror Gud forlade mig, at nu ryster jeg selv! – Ja, hvis chefen også ryster*, svarede lieutenanten, *så kan capitainen være sikker på, at det kommer fra hjulkassen.*

Højbådsmand Chr. Sørensen tjente under treårskrigen ombord i linieskibet **Christian VIII**, da det sprang i luften ved Eckernførde i 1849. Da Sørensen sammen med de andre overlevende fra linieskibet førtes bort som tysk krigsfange, blev han tiltalt af den tidligere danske capitainlieutenant Donner, den eneste danske søofficer, der i 1848 gik over til fjenden, og som senere blev chef for den preussiske marine. Sørensen lod imidlertid, som om han ikke bemærkede Donner, hvorfor denne indladende spurgte: *Kender du mig ikke, Christian?* Hvorpå Sørensen kort og fyndigt udbrød: *Jo, men forbandet nødig!*

En ældre overtømmermand fra Nyboder var engang så uheldig at falde udenbords, da han arbejdede på falderebet. Han blev i sidste øjeblik bjerget ombord, og da han drivvåd stod på dækket igen, spurgte vagtchefen, om han da ikke kunne svømme ?

- *Svømme og svømme, jo gu' kan jeg svømme, men hvem tænker på det i sådant et øjeblik.*

Nyboders kommandant, som regel en kommandør, rådede over beboernes ve og vel, men havde også langt op i tiden straffemyndighed for alle i Nyboder. Han skulle bl. a. mægle i de stridigheder, der naturligvis ofte opstod i de huse, hvor beboerne havde fælles køkken. Også i interne stridigheder skulle han dele sol og vind lige, hvilket ikke altid var en let opgave. Således skete det engang, at en nybo'rskone kom hen til ham med tydelige tegn på, at en æggekage noget ublidt var havnet i ansigtet på hende. Kommandanten tilkaldte manden og spurgte, om han ikke kunne lide æggekage? – *Jo*, svarede han, *men ikke for tit. – Derfor behøver du da ikke smide æggekagen i hovedet på din kone*, sagde kommandanten. – *Det er noget, jeg bestemmer*, svarede manden. – *Javel*, replicerede kommandanten, *men se, nu skal du i arresten, for det er noget jeg bestemmer.*

Også fødsler skulle indberettes til kommandanten, og man beretter om en Holmens mand, der en dag mødte op i kommandantskabet for at melde om en familieforøgelse, - *Bevares vel, Petersen, - du har jo 6 i forvejen, og så i disse tider, tænk dog på hvad et rugbrød koster,* sagde kommandanten alvorligt formanende, da han hørte om begivenheden. – *Sandt nok, hr. kommandør*, svarede Petersen sagtmodigt, *men der gives nu immervæk her i livet visse øjeblikke, hvor man ikke sådan lige tænker på, hvad et rugbrød koster!*

I Hjertensfrydgade boede bådsmand Rasmussen og kanoner Mortensen; Rasmussen var en stor flot fyr, den anden derimod var lille, bleg og undselig. Hos Mortensens der i forvejen havde 11 børn, arriverede det 12., og som god nabokone assisterede madam Rasmussen ved fødslen. Da hun som barnløs efter mange års ægteskab så den nyfødte, følte hun moderfølelsen vælde op i sig. Hun spurgte derfor veninden, om hun ikke kunne adoptere den sidst ankomne – hun havde jo ingen, og Mortensens 11? Madam Mortensen ville dog ikke af med den nyfødte trods den andens indtrængende bønner, hun ville beholde sine egne unger og ikke af med en eneste. Efter megen gråd og mange bønner fra madam Rasmussens side, sagde madam Mortensen endelig: *Ja, jeg beholder nu mine børn selv, men skal det endelig være, så kan du låne Mortensen!*

Ofte lagde de kongelige deres promenade gennem Nyboder, og da gamle kong Christian IX en dag i Delfingade mødte en lille dreng, der vrælede i vilden sky, standsede han og spurgte venligt, hvad der var i vejen? Knægten svarede, at han ikke kunne nå dørklokken, hvorfor kongen løftede fyren op, så han kunne ringe på. Da drengen var vel nede igen, råbte han til kongen: *Nu gælder det om at spæne, ellers vanker der på tuden!*

Da en af U.S. Navy's mest populære og farverige skikkelser, William F. Halsey fik udnævnelsen til den høje charge som Fleet Admiral med fem gyldne striber på armen, udbrød han: *Gud ske lov kan de ikke forfremme mig mere nu – én stribe til, og jeg ville være ude af stand til at bøje armen for at nappe en drink!*

(F. H. Kjølsen: Orlogsliv og lune)

Tydske Appelsiner !

"De, i de af danske kapere opbragte preussiske skibe, forefundne og konfiskerede appelsiner faldbydes i de københavnske gader."

Tydske Fisk !

Kuller
Pighvar
Rødspætter
Torsk

"De fisk, som Steen Bille ikke længere vil lade komme til Hamburg, faldbydes i København."

Såvel før som under krigen fremkom en mængde hånlige tyske karikaturer af danskerne og især af kong Frederik VII, som var en yndet skive for tyskernes spot.

Den danske flådes blokade af de tyske havne kom til at gå ud over kongen, der her ses fremstillet som gadesælger med kurvene fulde af appelsiner fra tyske skibe, der var opbragt af danskerne, eller som fiskerkone med de fisk, tyskerne skulle have haft!

("Et hundredårs minde om treårskrigen 1848-49-50")

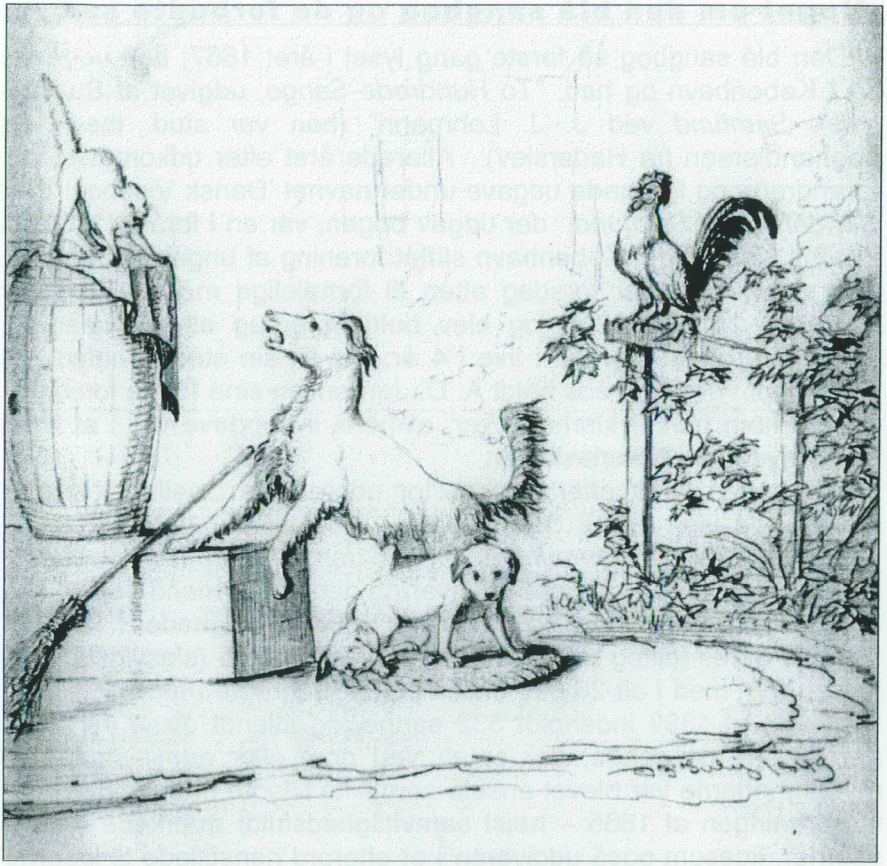

Eduard Wassners karikatur af våbenstilstanden d. 10.7.1849
(tegning, Haderslev Museum)

"Germania, der beskytter sine børn
mod nederdrægtigt baghold,
grinet ud af den hykleriske ven."

Hunden "Germania" (det nye Tyskland) forsvarer sine to hvalpe, Slesvig og Holsten, imod den danske løve, der her er blevet til en kat. I baggrunden sidder hanen og ler.
Slesvig-holstenerne følte sig ved våbenstilstanden svigtet af Preussen, så hanen må være en ironisering over den preussiske ørn.

(Sønderjysk Månedsskrift, maj 1999)

Noget om den blå sangbog og de forbudte sange

Den blå sangbog så første gang lyset i året 1867; den udgaves da i København og hed: "*To Hundrede Sange*, udgivet af *Sønderjydsk Samfund* ved J. J. Lohmann" (han var stud. theol. og boghandlersøn fra Haderslev). Allerede året efter udkom den i 2. forandrede og forøgede udgave under navnet 'Dansk Visebog'. Det *Sønderjydske Samfund,* der udgav bogen, var en i foråret 1866 på Borchs Kollegium i København stiftet forening af unge sønderjyder, som samledes hver torsdag aften til fornøjelige møder, hvor der spurgtes nyt hjemmefra og blev holdt foredrag eller oplæsning. Samfundet holdt sig kun i live i 4 år; det fik sin største betydning derved, at i denne kreds holdt A. D. Jørgensen sine første foredrag, og her kom han til klarhed over, at hans livsopgave var : at blive sønderjydernes historieskriver.

Visebogen fandt efterhånden stor udbredelse i nationalt vågne kredse, og især vandt den indgang i de tusinder danske hjem i Sønderjylland. Da *Foreningen til det danske sprogs bevarelse i Nordslesvig* var blevet oprettet, overtog dennes formand udgivelsen og trykningen af bogen, og da de prøjsiske myndigheder i 1903-04 åbnede deres felttog mod "den blå bog" var hele 5 (slesvigske) oplag af den, med i alt 26.000 eksemplarer, udbredte i grænselandet. Udgaven af 1899 indeholdt 332 sange, og iblandt disse var 23 – nemlig alle de sange, der enten ved dom eller administrativt af myndighederne var blevet ansete som ikke tilladte i henhold til politiforordningen af 1865 – højst samvittighedsfuldt mærkede med 3 stjerner, ligesom også udgiveren i et efterord henstillede til lederne af og deltagerne i alle offentlige forsamlinger herhjemme, at de vil *iagttage den fornødne varsomhed ved valget af de sange, som synges. Thi man må jo regne med forholdene, som de nu er ..*

Forordningen af d. 12. juli 1865 var udstedt af den tyske civilkommissær for de nys afståede hertugdømmer og havde følgende ordlyd: " Afsyngelsen af danske sange, for så vidt samme er af fornærmeligt eller ophidsende indhold i national henseende, forbydes indtil videre i hertugdømmet Slesvig."

"Indtil videre!" – Følgelig mente man, at denne forordning var blevet ophævet 1867 ved indførelsen af den prøjsiske forfatning i Sønderjylland; thi i dennes artikel 27 tilsikres der "fri meningsytring". Faktum er da også, at forordningen ikke anvendtes i hen ved en snes år. Men i 80'erne gravede man den op igen for at genere de

danske slesvigere med den, og snart drev de prøjsiske myndigheder chikanerierne så vidt, at en sang blev forbudt, bare den indeholdt ordet Danmark, og de, der var med til at synge en sådan sang, måtte kønt punge ud med 30-50 mark i bøde.

Endnu mere end ved sådanne forfølgelser af syngende sønderjyder blev året 1903 imidlertid et mærkeår i den dansk-tyske kulturkamps historie derved, at prøjserne foruden den nævnte forordning af 1865 mod *afsyngelsen* af "nationalt ophidsende" danske sange også opgravede en forordning af 28. aug. 1866, der lød som følger:

I henhold til kundgørelsen af 12. juli f. å. forbydes herved også afsætningen af danske viser, for så vidt disse er af fornærmeligt eller ophidsende indhold i politisk henseende, for hertugdømmet Slesvig under en politibøde af indtil 100 mark.

Man oplevede nu en tid med ganske eventyrlige tildragelser og retssager med mærkværdige afgørelser. Eksempelvis rejstes der sag imod udgiveren af *Flensborg Avis*, redaktør Jessen. Bladet havde efter *Kristeligt Dagblad* aftrykt et digt om Nordslesvig.

Da det ikke lod sig bevise, at dette digt havde nogen melodi, frikendte bisidderretten Jessen. Men landsretten mente, at digtet dog måtte siges at have en *sanglig karakter*, altså falde ind under hin gamle forordning af anno 66, hvilken hævdedes at gælde trods presseloven. Følgelig dømtes Jessen til en bøde af 20 mark.

Man håbede nu, at kammerretten i Berlin ikke ville stadfæste denne dom, samt to lignende, men dog ville betænke sig to gange.

Men nej! Da redaktør Jessen holdt den glimrende, på én gang dybt alvorlige og overmåde vittige rigsdagstale kunne han desværre give det tyske folks repræsentanter den forbavsende meddelelse, at også Prøjsens højeste domstol var gået med til at sætte pressefriheden ud af spillet og havde udtalt (29.10.1903), at anvendelsen af de to gamle forordninger fra 1865 og 66 ikke var i strid med forfatning, straffelov eller presselov.

Jessen brændemærkede i rammende ord de vanvittigt urimelige tilstande, prøjserregimentet således også på dette område havde skabt i det danske Slesvig :

Skønt den ene forordning vedrører afsyngelsen af sange og den anden forordning gælder afsætningen af de digte, som kan synges, "så fastslår landsretten ikke des mindre, at selv om et digt ikke har nogen melodi, og således ikke kan synges, så er det dog en sang,

hvis afsætning straffes. Det forekommer også, at folk straffes, kun fordi melodien spilles; det er så en sang uden tekst, og det andet var en tekst uden melodi. – Nu mangler kun, at vi også straffes for sange uden tekst og uden melodi – så har vi kniven uden blad og uden skaft!" *(Stor almindelig munterhed i salen).* -

I pinsen 1906 udkom det 6. sønderjyske oplag af *Dansk Sangbog* - efter en retssag, hvor 140 danske og nordiske sange var stemplede som "ophidsende og fornærmelige i national henseende". Det endte med, at retten fastslog, at følgende 4 sange *"er ophidsende, og at de altså (ifølge de titnævnte forordninger) hverken tør synges eller udbredes i Slesvig":*

Slesvig, vort elskede, omstridte land (Th. Thaulow)
Skal Sønderjylland skilles (Karsten Thomsen)
Er skolen for andre end pilt og pog (C. Hostrup)
Brat af slaget rammet (F. Paludan-Müller)

I 6. udgave findes ingen stjerner, men en advarsel mod at bruge bestemte numre, endvidere er de 4 sange slettede, dvs. sangens nummer og titel er trykt, derpå følger en notits; herefter er godt og vel en side blank – så kunne man jo selv indføre teksten . . .

(Kilde: Erling Stensgård, De forbudte sange)

— 119 —

104. (257.)

Egen Melodi: Tillæg 22.

Skal Sønderjylland skilles?

Karsten Thomsen.

Teksten er af Landsretten i Flensborg under 18. December 1905 erklæret for ophidsende og tør derfor i Henhold til Politiforordningen af 28. August 1866 ikke udbredes i Slesvig. Denne Dom er under 5. Marts 1906 bleven stadfæstet af Kammerretten i Berlin.

I 7. udgave fra 1907 har udgiveren M. Andresen, Aabenraa, følgende oplysninger og råd :

Sangene er blevet omordnede og har fået nye numre, nogle sange er udgået, men der er 67 nye sange.

I slutningen af bogen hidsætter jeg en liste over de sange, som man endnu foreløbig gør bedst i ikke at synge ved offentlige møder.

Efterord.

Skønt nærværende udgave af den blå sangbog efter udgiverens mening ikke indeholder nogen sang, som kunde komme ind under Politiforordningen af 1866, turde dog vore myndigheder lejlighedsvis være af en anden opfattelse. Og da det ikke hører til sangbogens formål at fremkalde konflikter eller at fylde statskassen med mulkter (bøder) og retsomkostninger, vil jeg tilråde, at man indtil videre ved ***offentlige møder*** *undlader at synge de sange, som findes under følgende numre:*

3 *Vort modersmål.* Vort modersmål er dejligt
16 *Vort håb.* Der er vei dag til suk og gråd
17 *Efter stormen.* Det haver så nyligen regnet
25 *Holger Danskes Mærke.* I alle de riger og lande
37 *Danmarks Ros.* Kong Kristian stod ved højen mast
40 *Dannebrog.* Vift stolt på Kodans bølge
62 *Fædrelandssang.* Der er et yndigt land
64 *Sang for Danske.* Der er et land; dets sted er højt mod norden
79 *Sønderjylland.* Du skønne land med dal og bakker fagre
85 *Folkets Odelsret.* Vi har et håb, som ej er bygt på høje tal og store løgne
94 *I Arilds tid.* I Arilds tid, da end begravet i dunkle tåger Sjælland lå
107 *Elsk dit land!* Elsk dit land! Dannekvinde, Dannemand
117 *Bondens sang.* Jeg er en simpel bondemand
128 Længe var Nordens herlige stamme
129 Unge genbyrds-liv i Norden
136 *Fædrelandssang.* Jeg vil værge mit land
138 *Høje Nord!* Høje Nord, friheds hjem
183 *Alsingervi's.* Goj avten, I dræenge!
213 *Skærsommer ved Sundet.* (Hilsen til de sønderjyske piger 1884) Døtre, velkommen fra landet dernede
215 *Til Kvinden.* Vi har sagt det så tidt, og du veed det så godt

Det anbefales for øvrigt lederne, især af offentlige møder, at de ***inden*** *møderne udvælger og bestemmer de sange, som de agter at lade forsamlingen synge. Så sker der ikke let fejlgreb.*

(Dansk sangbog, udgivet sommeren 1908)

Gamle navne på bivejene i Aarøsund

I "Fortegnelse over de offentlige biveje i Haderslev Amt, opstillet 1938/39" kan man finde følgende om de små veje i Aarøsund :

Løbe-nr.	Stedlig Betegnelse (landevej nr. 3 er vejen fra Haderslev til Aarøsund)	længde klasse
28	Færgehusvej fra landevej nr. 3, mod sydvest til Hørløkke og derefter mod vest og syd til Raade og videre mod syd og vest gennem byen til vej nr. 14.	1,820 2. kl.
30	Tavlbosvej fra landevej nr. 3, mod syd til vej nr. 28 ved Raade Station	0,540 2. kl.
71	Skomagervej fra landevej nr. 3, mod nord til parcel nr. 34, kortblad 4, Hajstrup.	0,400 3. kl.
74	Sandlejdersvej fra landevej nr. 3, ved Aarøsund Postkontor, mod øst og sydøst til stranden ved Syvsighage.	1,630 3. kl.

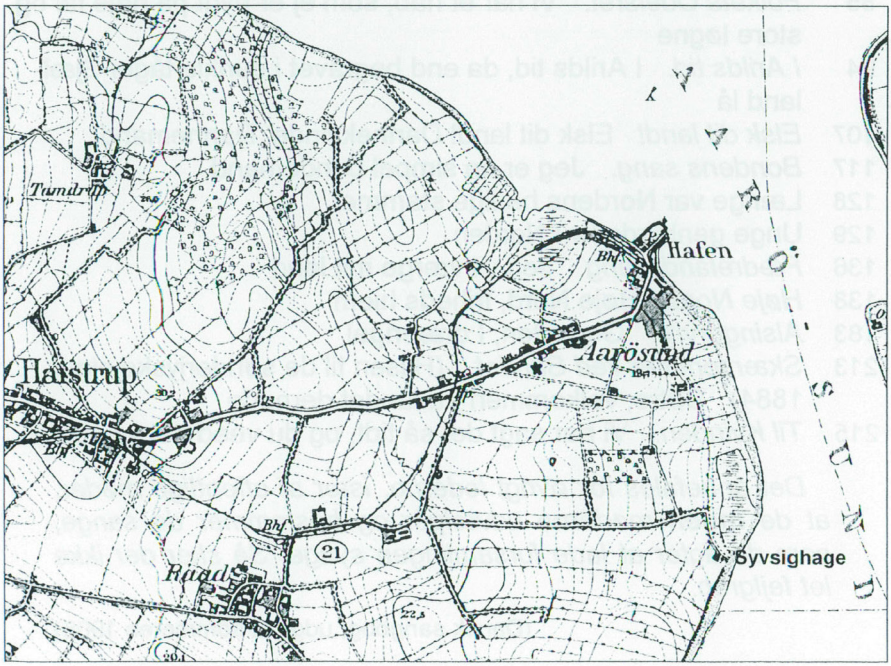

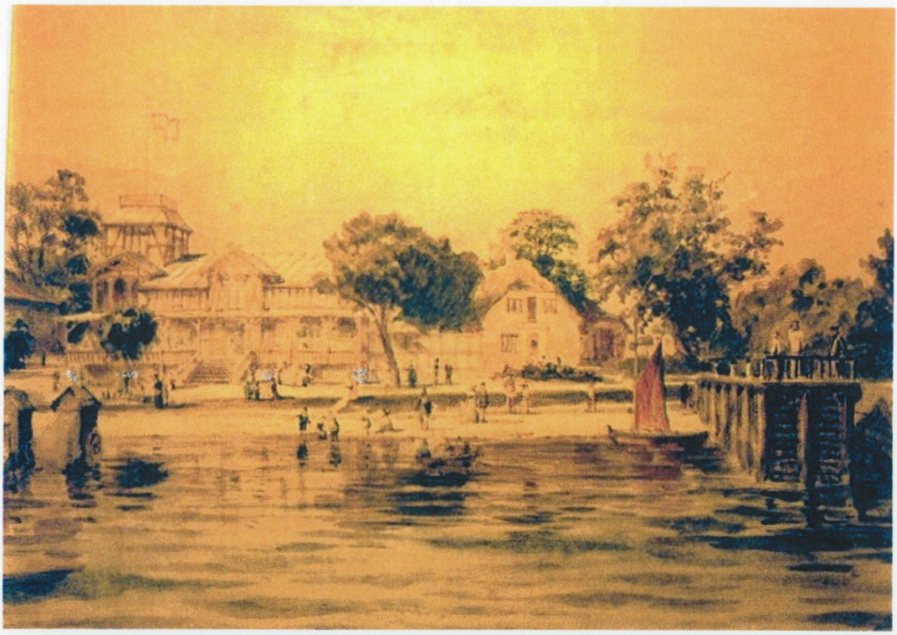

Aarøsund-motiverne på medlemskortene i 2003 og 2004

brig hjuldamper korvet
linjeskib fregat
kanonbåd

("Felttogene i vore første frihedsår")

Research, layout & tryk: Jonna L. Chr.